

1. Az oktatástechnológia fogalma

Célok

A fejezet áttanulmányozása után el tudja majd tartalmilag választani az oktatástechnika, az oktatástechnológia, a pedagógiai technológia és a művelődéstechnológia fogalmakat. Megtudhatja, hogy mik az oktatástechnológia feladatai.

Követelmények

Ezt a fejezetet áttanulmányozva a tanuló képes lesz :

- meghatározni és megkülönböztetni az oktatástechnika és az oktatástechnológia fogalmát, tárgy körét,
- elmondani vagy leírni az oktatástechnika, az oktatástechnológia, a pedagógiai technológia és művelődéstechnológia egymáshoz való viszonyát,
- felvázolni az oktatástechnológia elhelyezkedését a pedagógiában,
- felsorolni az oktatástechnológia feladatait.

Második példánk a technika tantárgy „*A gép és a gépegység*” című témakör követelményei közül való.

„A tanuló legyen képes:

- gépeken, berendezéseken, modelleken felismerni és megnevezni a gépet alkotó egységeket,
- energiaátalakulási folyamatok elemzésére, folyamatára elkészítésére,
- az egyes gépelemek, közlőművek főbb jellemzőinek megállapítására,
- minta, kép, rajz, majd önálló tervezés alapján a tanult közlőműveket tartalmazó modellek összeállítására ...”

Befejezésül: reméljük, hogy sikerült segítséget nyújtanunk a célok és a követelmények fogalmi-tartalmi tisztázásához, valamint a készülő helyi tantervekben a tanulói teljesítmények mérhetőségét is biztosító követelményrendszer összeállításához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Nemzeti Alaptanterv, MKM 1995.
2. Derek Rowntree: Tananyagok készítése nyitott-, rugalmas- és távtanuláshoz, Közép-Magyarországi Regionális Távközpont, Gödöllő 1996.
3. Dr. Molnár Péter: A gép fogalmának általánosítása a technika tantárgy keretében, Módszertani Közlemények, 1994/1. szám 33-37. l.
4. Dr. Molnár Péter: Az oktatástechnológia alapjai. Távközpont tananyag, Gödöllő, 1996.

DR. H. TÓTH ISTVÁN
Tanítóképző Főiskola
Kecskemét

A kiejtéstanítás gyakorlatának alapozása

– Befejező rész –

A BESZÉDFOLYAMAT-VÁLTÁS GYAKORLATAI

Ismérvék – Háttérinformációk

A *hangerő*, a *hangmagasság* és a *beszédtempó* megváltozását beszédfolyamat-váltásnak (modulációnak) nevezzük. A beszédfolyamat megváltozása összefüggésben van közlendő gondolata-

inkkal, illetőleg érzelmeinkkel, szándékainkkal. A realizált hangerő, az aktuális hangmagasság és a pillanatnyi tempó személyiségünkről vall.

Az értelmi és az érzelmi tartalom árnyalt differenciálása, továbbá a beszédtárs(ak) figyelemnek aktív ébrentartása érdekében tesszük beszédünket változatossá. Ennek alapeszközei a hangerő-, a hangmagasság- és a tempóváltás. A beszéd folyamat-váltás tényezőinek együttes hatása teremti meg beszédünk kifejező erejét.

A hang erejét, a hangmagasságot a mellkas légzőizmainak összehangolt munkája biztosítja. Többféle hangmagassági fokozaton tudunk beszélni: halkán, suttogva, kiabálva vagy ordítva, ennek megfelelően alakul hangerőnk terjedelme. A hangerőváltásnak tagoló, kiemelő, illetőleg egybefoglaló funkciója van. A szereplők jellemzésének kitűnő eszköze a felolvasásban, továbbá a dramatizálásban. A hangerő fokozását a lírai művek különösképpen megkövetelik.

Ügyeljünk arra, hogy tanítványaink is a beszélőszerveiknek legmegfelelőbb hangfekvésben (hangmagasságban), vagyis *középhangfekvésben* beszéljenek. Természetesen a köznapi kommunikáció hangfekvésváltást követel a beszédhelyzetnek, illetőleg a témának megfelelően, a hangerő, a hangmagasság szükségszerű változtatásával, módosításával leküzdhetjük a monotóniát.

A különböző beszédhelyzetek, érzelmek, szándékok befolyásolják *beszédünk tempóját*. Az öröm, a pezsdítő tettvágy felfokozza a beszéd gyorsaságát, míg a bánat, a fájdalom, esetleg a határozatlanság lassít(hat)ja. A tempóváltásnak lényeges szerepe van a szövegértelmezésben, hiszen tagolunk, kiemelünk, sőt közbevetünk a beszédsebesség módosításával. A beszédtempó fokozatai: a *közepes* (átlagos) tempó, a *gyors*(abb) tempó (például a közbevetésekre) és a *lassú*(bb) tempó (például a kiemelések, magyarázatok érzékeltetésére).

A beszéd folyamat-váltásokat a mindenkori beszélő hangbéli adottságai, valamint a beszédhelyzet, a hallgatóság összetétele (felkészültsége), továbbá az alkalmazott műfaj és a téma is erősen befolyásolja.

Módszerek – Javaslatok

Az a tapasztalatunk, hogy a beszéd folyamat-váltással összefüggő gyakorlatokat eredményesen szövegkörnyezetben végezhetjük, nem elszakítva, nem elkülönítve más kiejtési feladatoktól.

Mondjátok ezeket a nyelvtörőket egy levegővétellel:

- hangerőváltással (halkan-suttogva-némán)
- tempóváltással (lassan-közepesen-gyorsan)!

– Szervezhetjük úgy ezt a gyakorlatot, hogy:

- a) a tempó állandó, a hangerő növekszik vagy csökken;
- b) a tempó gyorsul, a hangerő állandó;
- c) a tempó lassul, a hangerő állandó stb.

Egy meggymag meg még egy meggymag.

Meguntam gyönyörű Győrnek
gyöngyvárában laktomat,
mert a Duna, Rába, Rábca
rákja rágja lábomat.

Jól járnak a molnárok,
mikor jó nyár jár rájuk.

Öt csökönyös kölyök tücsök
ötvenöt törött köcsög
között sündörög.

– Az artikuláció és az időtartam gyakoroltására is van lehetőségünk az ilyen szemelvények esetében.

Játsszunk!
Közben gyakoroljuk
a beszéd folyamat-váltást.

– Sikerral kapcsolhatjuk egybe ezt a komplex feladatot az artikuláció fejlesztésével, a beszédhangok tiszta, pontos képzésével, a hangkapcsolati törvényszerűségek érvényesítésével.

Beszédhelyzet

- a) Kicsöngettek b) Becsöngettek
c) Megérkezett a régen várt barát

A közlendő tartalom

öröm, bánat, mérgeződés,
csodálkozás, hitetlenkedés,
érdeklődés, bosszankodás stb.

Játsszatok
a hangerővel!

Rögtönözzetek életképet,
jelenetet!

Szerkesszetek reklámszövegeket!

– Mindvégig vigyáznunk kell, hogy a hangerő akár fokozott, akár gyengített, az artikuláció tiszta és pontos legyen. Ez azonban nem mehet a természetesség rovására.

Ötletek:

A játszótér élete; Az utca;
Ébred a baromfiudvar; Állomáson.

Követelmények – Normaalkalmazás

Körültekintően teremtsük meg az alkalmakat a beszédfolyamat-váltás, vagyis az élőbeszéd gyakorlására.

Figyeljük meg hangerőpróba-gyakorlatok közben, hogy ki hány hangmagassági fokozatot képes végigjárni. Szervezzünk szituatív játékokat!

Olyan szövegeken végeztessünk beszédfolyamat-váltást gyakoroltató tevékenységeket, amelyek nem okoznak olvasástechnikai gondot.

Tanítsuk meg növendékeinkkel a jelrendszert is a beszédfolyamat-váltások jelölésére. Ezek a közismertek, a szakirodalomban általánosan alkalmazottak:

gy. t. = gyors tempó
k. t. = közepes tempó
l. t. = lassú tempó

a hangerő
a) növelése: <
b) csökkentése: >

a) főhangsúly: =
b) mellékhangsúly: –

Spontán beszédben javíttassuk tanítványainkkal a beszédfolyamat-váltásban elkövetett hibáikat! Az olvasás tempója részben a vérmérséklettől függ. Ezért törekedjünk arra, hogy az olvasás-tanítás és a beszédtempó-tanítás párhuzamosan történjék.

A BESZÉDSZÜNET-GYAKORLATAI

Ismérvek – Háttérinformációk

A beszéd közben alkalmazott szünetet prozódiai jelenségnek, illetőleg *artikulációhiánynak* is nevezik. A beszédészület *funkcionális*, mivel a mondanivaló nyelvi – logikai és gondolati tagolását, valamint kiemelését is szolgálja. Lezár vagy megelőz egy-egy beszédszakaszt, így beszélünk *utó-* és *előszünetről*, a közbevetett részt fogja közre a *szünetpár*. Megkülönböztetjük továbbá a *levegővételi* szünetet és az *értelmezési* szünetet.

A levegővételi szünet lehet hosszabb, ekkor *alaplevegőt* veszünk, vagy rövidebb, ekkor *pótlevegőt* veszünk.

Tartalom alapján *hosszú*, *rövid* és *pillanatnyi*, szerepe szerint gondolatot/mondanivalót *záró*, illetőleg *figyelemfelhívó* az értelmezési szünet.

A szünet elmulasztása vagy funkciótlan alkalmazása kommunikációs zavart idézhet elő, hiszen a beszédfolyamatnak éppen a folyamatjellege sérül.

A szünettel kapcsolatos szakkifejezés a *határjegy* vagy *junktúra*. A közlésindítások és ezek lezárásai, vagyis a beszéd folyamat természetesen határai tartoznak ide. Akkor van funkciója a szövegben, amikor többféleképpen tagolhatjuk a közleményt.

Módszerek – Javaslatok

A beszéd szünet helyes alkalmazásának gyakorlatát mondatok, továbbá szövegek értelmezésével tudjuk elérni. Kezdetben az írásjelek segítik az olvasni tanulót, illetőleg az olvasástudásukat fejlesztő gyerekeket. A központozás átvértékelése összetett, főképpen szöveges gyakorlatokban realizálható.

Bővítünk kell az eddigi jelrendszert, például az értelmezési szüneteket így szokás érzékelteni:

- a) hosszú szünet: ||
- b) rövid szünet: |
- c) pillanatnyi szünet: ∴

gy. t. Kelep, kelep, gólyamadár, ∴

k. t. Itt van az ősz,
<
elmúlt a nyár. |
>

l. t. Elmúlt a nyár,
=
<
Itt az ősz, ∴
=
=

gy. t. Szőlőt őríz már a csősz.
=
=

– A beszéd folyamat-váltás eszközeinek, a szuprasegmentális tényezőknek a helyes és tudatos, összehangolt alkalmazása érdekében rendszeresen kell végeztetnünk ilyen típusú gyakorlatokat.

– A tanító mintaadását kövesse a tanulói utánmondás, azután a felolvasás, s végül a szövegalkotás bonyolult folyamatában is számon kérhetjük a mondatfonetikai eszközök érvényesítését.

Így is irányíthatjuk a bonyolult felépítésű, komplex kiejtési gyakorlatokat.

Olvasd el a szöveget!

- a) Jelöld azokat a helyeket, ahol *szünetet* fogsz tartani!
- b) Emeld ki a *hangsúlyos* gondolatokat!
- c) Készülj fel a *tempóváltásra*!
- d) *Hangerőváltással* érzékelted azt, hogy érted a szöveg üzenetét!
Ismerkedjete meg ezzel a központozás nélküli szöveggel!

– A látszólag sokféle szempont együttes alkalmazása fejlett kiejtéskultúrával rendelkező vagy magasabb évfolyamon tanuló gyermekektől várható el. A következetesség lehet most is a döntő tanulásszervező munkánkban.

– Hálás feladat, sok-sok sikert rejtegető gyakorlat a központozás nélküli szövegek tagolásával való foglalkozás.

Jelöljétek be

- a) a levegővételi szüneteket;
- b) az értelmezési szüneteket!

– A levegővételi, artikulációs, hangindító követelményekről sem mondhatunk le

Indokoljátok/magyarazzátok meg döntéseteket!

A kiejtéskultúrával összefüggő szakkifejezéseket használjátok!

Követelmények – Normaal alkalmazás

A többszörösen összetett mondatok, a közbeékelések stb. megszólaltatása mind az olvasástechnika, mind a kiejtéstechnika vonatkozásában komplex feladatok elé állítják a gyermekeket, de körütekintő tanulásszervezéssel, más tevékenységekkel kombinálva a szuprasegmentális tényezőket (hangsúly, hangerő, hanglejtés, beszéd szünet, junktúra, beszédtempó/beszédírány) valamennyi anyanyelvhasználatlal összefüggő tevékenykedtetésben figyelembe kell vennünk.

A modulációs készséget fejlesztő gyakorlatokkal kombináljuk a légző- és artikulációs gyakorlatokat.

Rendszeresen és következetesen alkalmaztassuk az egyes évfolyamokon kialakított jelrendszerünket. A gyerekek által bejelölt szövegek felolvasását, illetőleg tolmácsolását hallgassuk meg időről időre.

Fejlesszük növendékeink „tanulni tanulás”-át, azaz szövegértelmező technikáját a szünetfajták jelölésével, továbbá logikus megtartásával.

AZ ELEMIS ISKOLÁZTATÁSBAN RÉSZT VEVŐ GYEREKEK KIEJTÉSI TÍPUSHIBÁI, EZEK KORREKCIÓJA

Fejezetünkben lényegében három, egymással szervesen összefüggő problémát érintünk. Ezek a *beszédhibák*, a *kiejtési hibák* és az azokkal a gyermekekkel való *bánásmód*, akik a közösség kiejtési normájától eltérnek.

Lényegében alapvető fogalmakat szükséges tisztáznunk, nevezetesen: miben különböznek, illetőleg miben függenek össze a beszédhibák és a kiejtési hibák?

Mindenekelőtt abban kapcsolatosak, hogy drámaian emelkedik a kiejtés-/beszédrendellenességgel iskolába kerülő gyermekek száma. Továbbá egyeznek e fogalmak abban az értelemben, hogy rendellenességet jeleznek, mégpedig a beszélőnek a nyelvközösség hagyományos kiejtésétől való eltérését. A különbséget az eltérés foka fejezi ki, vagyis:

- a) a *beszédhiba* a kiejtési normától való *nagyfokú* eltérés;
- b) a *kiejtési hiba* a kiejtési normától való *kisebb fokú* eltérés.

Voltaképpen a *beszédhiba* összefoglaló név: a hangképzésnek, a hangsúlyozásnak, a hanglejtésnek stb. olyan torzulása, amelyek a helyes, normakövető kiejtés követelményeitől eltérnek, tehát mint negatívumot említhetjük. Szorosabb értelemben az olyan egyéni *kiejtészavart* mondjuk mi beszédhibának, amely jellemző – korrigálandó – vétségként állapítható meg akár egyes hangok artikulációjában, akár a beszédfolyamat egészében.

A kiejtési hibák és javításuk

Országszerte sokféle kiejtési változat él. A hangkapcsolatok ejtésében is sok az ingadozás. De elkészült egy kiejtési szótár és a Nyelvművelő kézikönyv is, ezek hasznos tanácsokkal látnak el bennünket, tehát tudunk honnan meríteni információkat a felfedezett kiejtészavarok szakszerű azonosításához, továbbá korrigálásához. Előljáróban rögzítendő: a *nyelvjárási*s, másképpen *táji ejtés nem hiba!*

A megkülönböztetendő kiejtési hibák a beszédhangok képzésével és a szupraszegmentális tényezőkkel összefüggésben levők.

A magán-, és a mássalhangzók helyes képzését, a beszédhangindítást, valamint a pontos, szabályos artikulációt tanító-gyakoroltató fejezetben terjedelmesen feltártuk a követendő normát. Most a legáltalánosabb kiejtési, pontosabban hangképzési vétségeket soroljuk fel:

- az *a* illabiális képzése, (áblák, ájtó)
- az *e* éles, úgynevezett „pesties” kiejtése (kenyér, megy);
- az *e* ajakkerekítésbe hajló artikulációja (kényeskedő);
- az *á é*-be mosódása (az úgynevezett rikkancs hangok újság-újság);
- a középzárt vokálisok zárt színezetű ejtése feszes képzés miatt;
- renyhe magánhangzóképzés a nyíltabb (torzitott) nyelvállás miatt (volt–valt);
- értelemzavaró a zöngés mássalhangzók zöngétlenítése;
- az orrhangzós artikulációt – sajnos! – több korosztályban szépnek minősítik;
- a *v* két ajakkal történő képzése az előbbi jelenséget erősíti;
- az enyhén pergetett *r* nemcsak kiejtési, beszédhangképzési lustaság, igénytelenségről is árulkodik;
- a hangzóink természetes időtartama elleni vétségek egyike a fűlsértő beszédiram;
- a szóalakoknak a betű szerinti ejtése szinte visszafordíthatatlanul elterjedt;
- durva kiejtési zavarnak tartjuk a ritmustalan, pattogó beszédet;
- a toldalékokat feleslegesen hangsúlyozó azt éri el valójában, hogy semmit sem hangsúlyoz;
- terjedőben a szólam- és mondatvégek felkapása, az úgynevezett kunkorodó hanglejtés;
- a „nyögő” kiejtést általános visszautasítás kíséri;
- a zártszájú beszéd ellen szinte már az osztálytermekben sem hallani tiltakozást.

A beszédhibák és javításuk

A kiejtéstanítás pedagógiájának s egyáltalán a tanítói munkának – talán – a legkényesebb pontjához érkezünk. Az emberek a beszédhibát fogyatékoságnak, szellemi el-(visszamaradottságnak tekintik, vagy közömbösen /közömbösséget színelve?) hallgatnak róla. Esetleg azért is, mert a családi környezetben jellemző, aktuális probléma. Ilyenkor a rendellenesség gyökerei az utánzásra vihetők vissza. Nekünk körültekintően, tapintatosan, ugyanakkor bátran, őszintén, felelősséggel kell megközelítenünk minden konkrét esetben a kiejtési normától eltérő, pontosabban: beszédhibás gyermek ügyét.

A PEDAGÓGUS BESZÉDÉNEK, KIEJTÉSKULTÚRÁJÁNAK NORMAKÖVETÉSRE ALKALMASNAK, MINTASZERŰNEK KELL LENNIE!

A beszédhibák körébe a hangadás és a hangképzés hibáit, továbbá a beszédritmus zavarait soroljuk:

- a hangszalagok (túl) erőltetettsége, rendellenes működése;
- a testtartás természetellenes feszessége vagy renyhessége;
- idegrendszeri megterheltség következményei a torz beszédhangindításban és beszédhangképzésben;
- modorosság, például: nyekergés;
- pöszesség (összefoglaló kifejezés bizonyos hangok, hangkapcsolatok normasértő kiejtésére, például : selypesség, raccsolás, orrhangzóság stb.);
- a beszédritmus zavarai (dadogás, hadarás, pattogás, lepegés).

A tanítók által is kezelhető beszédhibák korrigálásához számtalan javaslatot kínálunk a megelőző fejlettségben. Ott rögzítettük, itt megerősítjük: a beszédhibák részint szervi eredetűek, részint funkcionális természetűek. A szervi eredetű beszédzavar *orvosi* probléma, a funkcionális természetű beszédhibák javításával *logopédusok* foglalkoznak, Mindkét hibafajta orvoslása – kezelése – sajátos szakképzettséget, olyan ismereteket követel, amelyek elsajátítására más képzési körben nyílik lehetőség.

A beszédhibás gyermekekkel való bánásmód

A beszédhibás tanulóval való bánásmódban fokozottabban érvényesüljön a tapintat és türelem pedagógiai érték és követelmény.

Amikor beszédhibát észlelünk, hívjuk fel a szülők (gondviselő)figyelmét az észlelt jelenségre. Ha szükséges, vázoljuk fel kóros/pszichés következményeit. Mondjuk meg: a hiba nem szűnik meg önmagától, sőt az orvoslás elodázása nehezíti a gyermek helyzetét. A beszédhiba-javító – logopédus – szakember utasításait, tanácsait igyekezzünk megismertetni és megtartani a gyermekkel (s a szülőkkel). Az útmutatások beszédhibánként és tanulóként eltérők.

A beszéd-rendellenességben élők általában fokozottan érzékenyek, tele vannak gátlásokkal, kibebrendülési érzéssel. Azzal segíthetünk legeredményesebben a szakembernek (logopédusnak) munkájában, ha gondoskodunk arról, hogy a beszédhibás diák sohase kerüljön olyan helyzetbe, amely növeli amúgy is erős gátlásait. Ehhez az osztály tanulóinak segítő közreműködését kell megnyernünk.

Igen nehéz feladat – elsősorban – a dadogók felettetése. Az ő szóbeli számonkérésük súlyos módszerbeli problémáját tökéletesen megoldani nem tudjuk. Mivel félnek a beszéd-től, ezért ismereteik ellenőrzését célszerű gyakrabban írásbeli formában (esetleg számítógéppel?) végezni. Az ilyen számonkérést akkor szervezzük meg helyesen, ha a dadogó alkalmanként más-más három-négy diáktársával együtt készíti írásos feladatmegoldást. Ez csökkenti a beszédhibás gyermek kibebrendülési érzését.

Az írásbeli felettetés természetesen nem lehet egyedüli megoldás, a kisdíáknak élőszóban is meg kell nyilatkoznia, meg kell nyílnia. A kezdő fok az lehet, hogy olyan kérdésekre válaszol, amelyek csupán néhány szóból álló kommunikációt követelnek. Az ilyen sikerek bátrabbá, magabiztosabbá tehetik, s hozzájárulhatnak gátlásai csökkenéséhez. A hosszabb, önálló felettetés legcélszerűbb módjairól tájékozódjunk – mindig a konkrét helyzet ismeretében! – logopédustól, mert a megfelelő szakismeret hiányából fakadó dilettantizmusból több kár származik, mint haszon.